ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Проблеми та перспективи розвитку релігійного туризму в Україні

Виконала: здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОПП «Туризм»

_____ **Нанівська Л.-А. А.**
(підпис)

_____ Науковий керівник
(підпис) **к. е. н., доц. Миронов Ю.Б.**

Львів – 2024

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інститут, факультет Товарознавства ,управління та сфери обслуговування
Кафедра Туризму та готельно-ресторанної справи
Рівень вищої освіти Перший
Ступінь вищої освіти Бакалавр
Спеціальність 242 «Туризм»
Освітньо-професійна програма «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри ТГРС
д.е.н., проф. МЕЛЬНИК І.М.
«____» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Нанівська Людмила-Анастасія Андріївна
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача освіти)

1. Тема роботи «Проблеми та перспективи розвитку релігійного туризму в Україні» керівник роботи к.е.н., доц. Миронов Юрій Богданович
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «5» жовтня 2023 року № 860/03
2. Термін подання роботи _____
3. Вихідні дані до роботи статистична звітність щодо розвитку релігійного та паломницького туризму в Україні
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
визначити сутність релігійного та паломницького туризму;
проаналізувати розвиток релігійного туризму в Україні;
визначити напрямки та перспективи розвитку релігійного туризму в Україні.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Схеми, діаграми та таблиці, які ілюструють стан та тенденції розвитку ринку релігійного та паломницького туризму в Україні
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання - 2 жовтня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1	Вибір теми кваліфікаційної роботи	вересень 2023 р.	
2	Складання з керівником календарного плану роботи	вересень 2023 р.	
3	Затвердження плану кваліфікаційної роботи	до 6 жовтня 2023 р.	
4	Опрацювання теоретичних джерел з теми кваліфікаційної роботи ,складання бібліографії	9-27 жовтня 2023 р.	
5	Написання І розділу	30 жовтня - 24 листопада 2023 р.	
6	Подання керівнику І розділу на перевірку	до 27 листопада 2023 р.	
7	Доопрацювання І розділу з врахуванням зауважень керівника	до 22 грудня 2023 р.	
8	Збирання первинної інформації	до 19 січня 2024 р	
9	Написання ІІ розділу	22 січня - 16 лютого 2024 р.	
10	Подання керівнику ІІ розділу на перевірку	до 19 лютого 2024 р.	
11	Доопрацювання ІІ розділу з врахуванням зауважень керівника	до 1 березня 2024 р.	
12	Написання ІІІ розділу	4 - 29 березня 2024 р.	
13	Подання керівнику ІІІ розділу на перевірку	до 1 квітня 2024 р.	
14	Доопрацювання ІІІ розділу з врахуванням зауважень керівника	до 19 квітня 2024 р.	
15	Написання вступу і висновків, складання списку використаних джерел	22 квітня - 10 травня 2024 р.	
16	Оформлення кваліфікаційної роботи	до 17 травня 2024 р.	
17	Подання кваліфікаційної роботи на рецензування керівнику	до 20 травня 2024 р.	
18	Подання роботи на кафедру		
19	Зовнішнє рецензування роботи		
20	Кафедральний захист роботи		
21	Подання роботи в ЕК		
22	Захист кваліфікаційної роботи в ЕК		

Здобувач освіти _____ Нанівська Л.-А.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Миронов Ю.Б
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Нанівська Л.-А. А. Проблеми та перспективи розвитку релігійного туризму в Україні: Кваліфікаційна робота.

У кваліфікаційній роботі розглядаються проблеми розвитку релігійного та паломницького туризму в Україні. Визначено сутність релігійного туризму, його роль та значення за сучасних умов розвитку глобального ринку туристичних послуг, проаналізовано стан та головні проблеми розвитку релігійного туризму в Україні, зокрема за умов пандемії та повномасштабної війни. Визначено перспективи розвитку релігійного туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, релігійний туризм, паломництво, паломницький туризм, Україна.

SUMMARY

Nanivska L.-A.A. Problems and prospects of the religious tourism development in Ukraine: Qualification work.

The qualification work examines the problems of the development of religious and pilgrimage tourism in Ukraine. The essence of religious tourism, its role and significance under modern conditions of the development of the global market of tourist services is defined, the state and main problems of the development of religious tourism in Ukraine are analyzed. The prospects for the development of religious tourism in Ukraine have been determined.

Keywords: tourism, religious tourism, pilgrimage, pilgrimage tourism, Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП ……...……... 6

РОЗДІЛ 1. Сутність релігійного туризму …….…….. 8

1.1. Паломництво та релігійний туризм: поняття та взаємозв’язок ..…..... 8

1.2. Історія розвитку паломництва та релігійного туризму……...……. 14

1.3. Види релігійного туризму ……..…….……. 19

РОЗДІЛ 2. Аналіз розвитку релігійного туризму в Україні ……..… 25

2.1. Загальна характеристика ринку релігійного туризму в Україні …….. 25

2.2. Дестинації релігійного туризму в Україні ……..… 33

2.3. Вплив пандемії та війни на розвиток релігійного туризму в Україні . 40

РОЗДІЛ 3. Шляхи удосконалення та перспективи розвитку системи релігійного туризму в Україні ……...… 45

3.1. Перспективи розвитку релігійного туризму в Україні ……..…… 45

3.2. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії релігійного туризму в Україні ……..…… 49

ВИСНОВКИ ……...…….. 54

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……..….. 56

ДОДАТКИ ……...……. 62

Вступ

Актуальність теми. Релігійний туризм є важливою складовою галуззю туристичної індустрії, яка має великий потенціал для розвитку в Україні за сучасних умов. Земля України багата на релігійні пам'ятки, котрі привертають паломників з українських земель і з усього світу.

Релігійний туризм відіграє важливу роль у розвитку місцевої економіки, оскільки привертає іноземних туристів та забезпечує робочі місця для місцевих жителів. Крім того, він сприяє збереженню та відновленню релігійних споруд, що має велике значення для збереження культурної спадщини країни. Поряд із релігійним туризмом важливо враховувати та вивчати феномен паломницького туризму. Відмінність паломницького туризму від релігійного туризму полягає в тому, що він є більш спрямованим на духовність, особисту релігійну практику та зближення з вірою, ніж на пізнавальний аспект різних релігійних культур та історії.

Україна має значний потенціал для розвитку релігійного (у т.ч. паломницького) туризму, і влада повинна активно сприяти його розвитку. Необхідно підтримувати реставрацію та збереження релігійних споруд, розвивати туристичну інфраструктуру та просувати Україну як привабливий релігійний туристичний напрямок. Релігійний туризм може стати важливим джерелом доходу для країни та сприяти зміцненню її міжнародного статусу. Таким чином, обрана тема кваліфікаційного дослідження є актуальною за сучасних умов.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження* є визначення напрямків та перспектив розвитку релігійного туризму в Україні.

Відповідно до мети дослідження нами поставлені такі *завдання* роботи:

- визначити сутність релігійного та паломницького туризму;
- проаналізувати розвиток релігійного туризму в Україні;

- визначити напрямки та перспективи розвитку релігійного туризму в Україні.

Об’єкт і предмет дослідження. Об’єктом кваліфікаційної роботи є ринок туристичних послуг України. Предметом дослідження є стан та проблеми розвитку релігійного туризму.

Методи дослідження. Методи дослідження релігійного туризму охоплюють аналіз історичних джерел, опитування туристів та вивчення їх мотивацій, спостереження за поведінкою туристів у туристичних дестинація (передовсім дестинаціях релігійного та паломницького туризму), використання соціологічних та антропологічних методів. Ці методи дозволяють дослідникам отримати глибоке розуміння релігійного туризму, його впливу на культурну спадщину та економіку регіону, а також визначити тенденції розвитку цього виду туризму та його соціальні наслідки.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків загальним обсягом 65 сторінок.

Розділ 1. Сутність релігійного туризму

1.1. Паломництво та релігійний туризм: поняття та взаємозв'язок

Паломництво та релігійний туризм є двома різними концепціями, але вони мають багато спільних рис і взаємодіють між собою. Паломництво визначається як поїздка в святі місця, пов'язані з релігійними подіями або особами. Це може бути поїздка до святині, місця, де сталося диво або місця, пов'язані з життям святого або релігійного лідера. Паломництво має глибокі релігійні корені і відіграє важливу роль у багатьох релігіях, включаючи християнство, іслам, буддизм та інші.

Паломницький туризм є одним із найстаріших та найпоширеніших видів туризму в світі. Він має глибокі історичні корені та виконує важливу роль у релігійному та культурному житті людей. Сутність паломницького туризму полягає в мандрівках до місць, що мають релігійне значення, з метою зустрічі зі святими місцями, проведення релігійних обрядів та прошення благословення [50].

Основною метою паломницького туризму є духовне відродження та зближення з власним віросповіданням. Він допомагає людям «знайти» своє внутрішнє призначення та спокій, знайомить зі святими місцями, які відіграють важливу роль у релігійному житті. Паломництво є одним зі способів вираження своїх релігійних переконань та пошуку духовного зростання.

Паломницький туризм має велике значення для розвитку туристичної галузі та економіки країни. Місця паломництва приваблюють велику кількість туристів з усього світу, що сприяє розвитку інфраструктури, готельного бізнесу, ресторанного господарства та інших суміжних галузей. Багато країн активно розвивають паломницький туризм, організовуючи спеціальні туристичні маршрути, екскурсії та події.

Крім того, паломництво сприяє збереженню культурної спадщини та історичних пам'яток. Багато святих місця знаходяться в старовинних монастирях, церквах та інших історичних спорудах, які потребують постійного утримання та реставрації. Розквіт паломницького туризму дає змогу залучити фінансові ресурси для збереження та відновлення цих важливих об'єктів культурної спадщини.

Паломницький туризм також сприяє міжнародному розумінню та толерантності. Люди з різних країн та культур приїжджають до святих місць, де зустрічаються, спілкуються. Це сприяє обміну думками, досвідом та ідеями, розширює світогляд та розуміння інших культур. Паломництво об'єднує людей незалежно від національності, раси чи релігійних переконань, створюючи сприятливу атмосферу для діалогу та взаєморозуміння.

Загалом паломницький туризм має велике значення на сучасному ринку послуг туризму та рекреації. Він допомагає людям знайти своє покликання, сприяє розвитку туристичної галузі та економіки, збереженню культурної спадщини та міжнародному розумінню. Цей вид туризму має великий потенціал для подальшого розвитку та сприяє гармонійному розвитку суспільства.

Релігійний туризм, з іншого боку, є формою туризму, в якій люди подорожують до релігійних місць з метою духовного збагачення, релаксації або освіти [2]. Це може бути відвідування храмів, соборів, монастирів, святинь або інших релігійних споруд. Релігійний туризм став популярним явищем у світі, оскільки все більше людей шукають способи знайти духовну гармонію та знайомство з релігійними традиціями.

Релігійний туризм – це особлива форма подорожей, яка має сутність і значення як для вірячих людей, так і для туристичної індустрії загалом. Він передбачає відвідування святинь, місць паломництва та релігійних об'єктів.

Сутність релігійного туризму полягає в тому, що він задовольняє духовні потреби людей, дозволяючи їм зосередитися на своїх релігійних переконаннях і розкрити свою духовність. Це особливо важливо в сучасному світі, де люди все більше схильні до стресу і постійного пошуку спокою. Релігійний туризм надає можливість знайти цей спокій, відновити гармонію і відновити внутрішню силу.

Значення релігійного туризму також полягає в тому, що він сприяє розвитку туристичної індустрії, стимулює економіку країни та сприяє збереженню культурної спадщини. Багато святинь та місць паломництва є популярними туристичними об'єктами, які приваблюють велику кількість відвідувачів. Це створює можливості для розвитку інфраструктури та послуг, таких як готелі, ресторани, транспортні засоби і т.д. Крім того, релігійний туризм сприяє збереженню і реставрації історичних та культурних пам'яток, оскільки вони є важливою частиною релігійної спадщини.

Одним з прикладів релігійного туризму є паломництво до Мекки для мусульман, що є обов'язковим для всіх, хто має можливість його здійснити. Щорічно мільйони людей з усього світу збираються в Мекку, щоб виконати обряди Гаджу. Це надзвичайно важлива подія в ісламі, яка сприяє єднанню мусульманського світу та розширенню їх релігійних знань і досвіду [19].

У християнстві теж існують численні місця паломництва, які є популярними серед вірячих християн. Наприклад, Єрусалим вважається святим містом для християн, євреїв і мусульман. Багато людей з усього світу приїжджають сюди, щоб відвідати такі священні місця, як Голгофа, Стіна Плачу і Храм Гробу Господнього. Це надає можливість для релігійного відродження, спілкування з різними культурами та поглиблення розуміння своїх віровчень [21].

В усіх світових релігіях також існують популярні місця паломництва, які приваблюють туристів з усього світу. Наприклад,

Лумбіні в Непалі вважається місцем народження Будди, а Боробудур в Індонезії – одним з найбільших буддійських храмів у світі. Відвідування цих місць дозволяє віряним і просто зацікавленим туристам побачити святі місця і споглядати красу буддизму.

Різні об’єкти та суб’єкти ринку релігійного туризму узагальнено нами на рис. 1.1.

Релігійний туризм, як і паломницький, також має велике значення для духовного розвитку та задоволення потреб вірян та усіх інших туристів, а також стимулює економіку та сприяє збереженню культурної спадщини. Він надає можливість людям з усього світу знайти внутрішню гармонію, відродити свою релігійну віру та насолодитися красою релігійних об'єктів [16]. Релігійний туризм є важливим аспектом сучасного світу, який допомагає зберегти і прославити релігійні традиції та цінності.

Хоча паломництво та релігійний туризм є різними концепціями, вони взаємопов'язані і взаємодоповнюють один одного. Багато паломників відвідують релігійні місця як частину своєї паломницької подорожі. Вони можуть відвідувати святині, молитися, виконувати релігійні обряди та ритуали. Релігійний туризм, з свого боку, може включати в себе не тільки відвідування релігійних споруд, але й участь у релігійних заходах, святкуваннях та фестивалях.

Паломництво та релігійний туризм мають значний вплив на економіку країн, в яких вони реалізуються. Велика кількість паломників та туристів змушують місцеві господарства розвиватися та створюють нові робочі місця. Крім того, ці види подорожей сприяють збереженню та підтримці релігійної спадщини, оскільки вони залучають увагу до цих місць та сприяють їх реставрації.

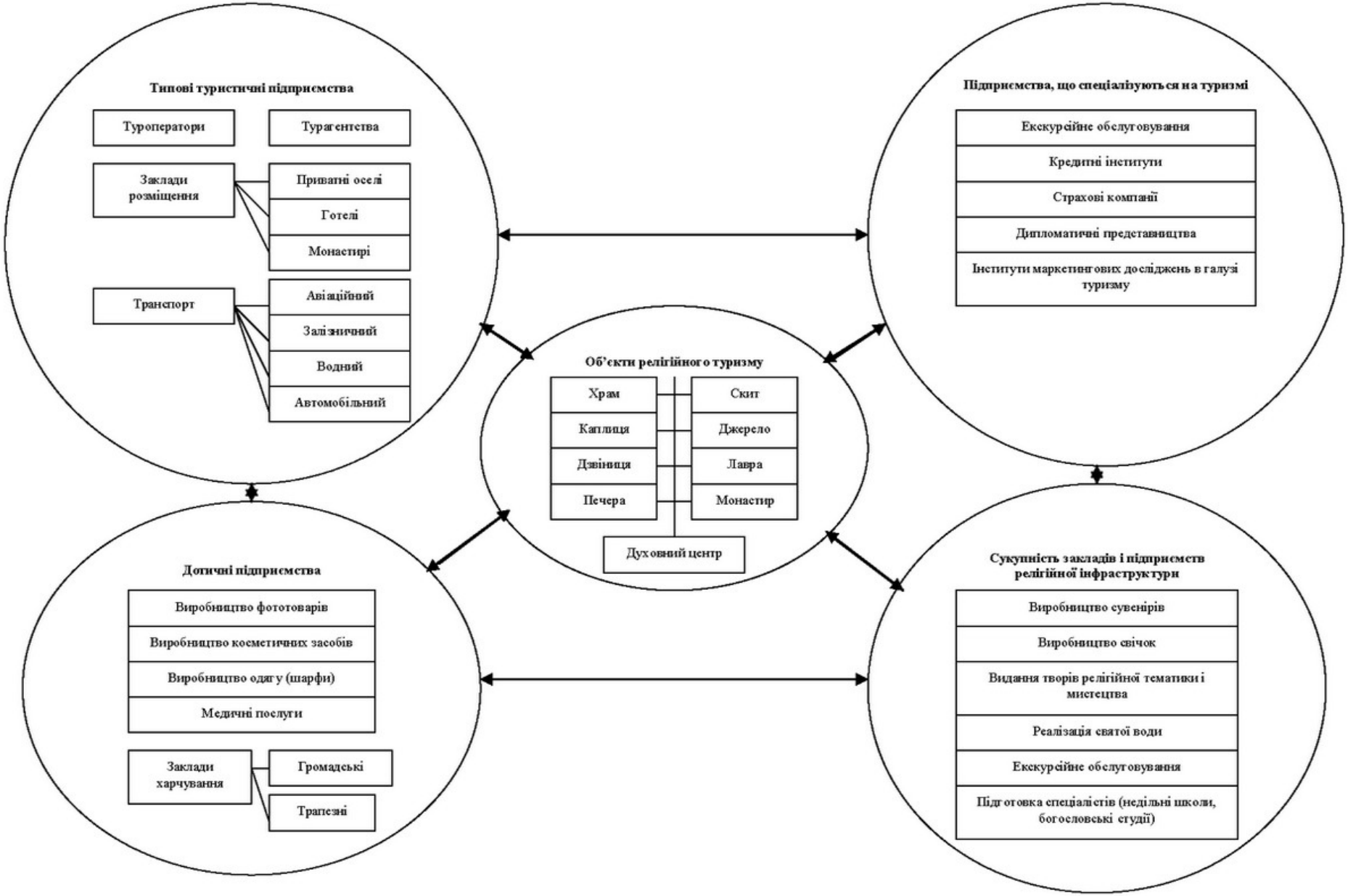

Рис. 1.1. Об'єкти та суб'єкти ринку релігійного туризму

Джерело: узагальнено автором.

Релігійний туризм також може мати важливий економічний вплив на регіон, де знаходяться святі місця. Він привертає мільйони туристів, які витрачають гроші на готелі, ресторани, сувеніри та інші послуги. Багато країн намагаються розвивати релігійний туризм, рекламуючи свої святині та забезпечуючи зручні умови для відвідувачів.

Однак, релігійний туризм може також мати й певні негативні наслідки. Нерідко він супроводжується комерціалізацією та комерційним використанням святих місць. Це може призводити до втрати священного характеру місця та порушення його духовної цінності. Також релігійний туризм може створювати перевантаження та негативний вплив на довкілля, особливо в місцях з великою кількістю паломників.

Релігійний туризм має великий потенціал для розвитку та збереження культурної спадщини. Він дає можливість людям побачити історичні та архітектурні шедеври, які пов'язані з релігійними традиціями. Також він сприяє міжконфесійному діалогу та взаєморозумінню між різними релігіями та культурами.

Отже, паломництво та релігійний туризм є двома різними, але взаємопов'язаними концепціями. Вони надають можливість людям поглибити своє релігійне досвід, дослідити культурні та історичні аспекти релігійних місць та сприяють економічному та культурному розвитку країн. Паломництво та релігійний туризм є важливими феноменами сучасного світу і продовжуватимуть залучати туристів з усього світу.

1.2. Історія розвитку паломництва та релігійного туризму

Паломництво та релігійний туризм – це види подорожей, які мають свою давню історію та значення для віруючих. Ці типи подорожей виникли ще в давні часи і відіграють важливу роль у релігійному, культурному та туристичному житті.

Історія паломництва сягає своїми корінням до давніх часів, коли люди здійснювали подорожі до святих місць, аби вшановувати своїх богів. У різних релігіях це могли бути святині, храми, монастирі, могили святих або інші місця, пов'язані з релігійними обрядами та історією.

Один із найвідоміших прикладів паломництва є Хадж, що є обов'язковим для мусульман. Кожного року мільйони віруючих з усього світу подорожують до святого міста Мекка в Саудівській Аравії, щоб виконати релігійні обряди, пов'язані з життям та смертю пророка Мухаммеда.

Християнство також має багату історію паломництва. Одним із найбільш відомих місць паломництва є Єрусалим, де християни відвідують святі місця, пов'язані з життям та смертю Ісуса Христа. Також відомі паломницькі місця – Лурд у Франції, де, за легендою, Пресвята Діва з'явилася перед молодою дівчиною, а також Сантьяго-де-Компостела в Іспанії, де розташована головна катедральна базиліка і місце поховання апостола Якова [7].

Шлях Святого Якова – один із найвідоміших та найпопулярніших паломницьких маршрутів у світі. Цей шлях пролягає через Іспанію, починаючи з різних пунктів у Франції, та закінчується в місті Сантьяго-де-Компостела, де, за легендою, поховані рештки апостола Якова.

Шлях Святого Якова приваблює паломників з усього світу своєю духовною силою, прекрасними краєвидами та багатою історією. Він відомий як один із найстаріших паломницьких маршрутів, де відбувається поєднання духовності, фізичної витривалості та культурного досвіду.

Історія Шляху Святого Якова сягає назад до 9 століття, коли відкрито могили апостола Якова на території сучасного Сантьяго-де-Компостела (Іспанія). З тих пір місце притягувало мільйони паломників, які відвідують його з метою відпуститися від гріхів та знайти духовне відновлення. Першим відомим паломником на Шляху був єпископ Годескальк (Готшальк) з Ле-Пюї, який здійснив свою паломницьку подорож взимку 950-951 років. Вважається, що основні маршрути сформувалися приблизно в XI столітті [29, с. 247-249].

У другій половині XX століття значний внесок у справу популяризації паломницького маршруту вніс Еліас Валінья Сампедро (Elías Valiña Sampedro). У 1965 році у Папському університеті міста Саламанка він захистив дисертацію на тему «Шлях Святого Якова. Історико-юридичне дослідження» («El Camino de Santiago. Estudio historico-juridico») і з цього часу активно виступав з доповідями в церквах, університетах і на Європейських форумах про необхідність розвитку паломництва по Шляху святого Якова як загальноєвропейському культурно-історичному проекті, який потребує державної підтримки. Завдяки, зокрема, його старанням починаючи з 1980-х років популярність маршруту почала суттєво зростати: так, якщо у семидесятих роках минулого сторіччя по ньому проходили від кілька десятків до двох сотень паломників за рік, то у 2000 – понад 55 тисяч, у 2010 – понад 272 тисячі, а у 2018 році – більш ніж 327 тисяч паломників [53] (рис. 1.2.).

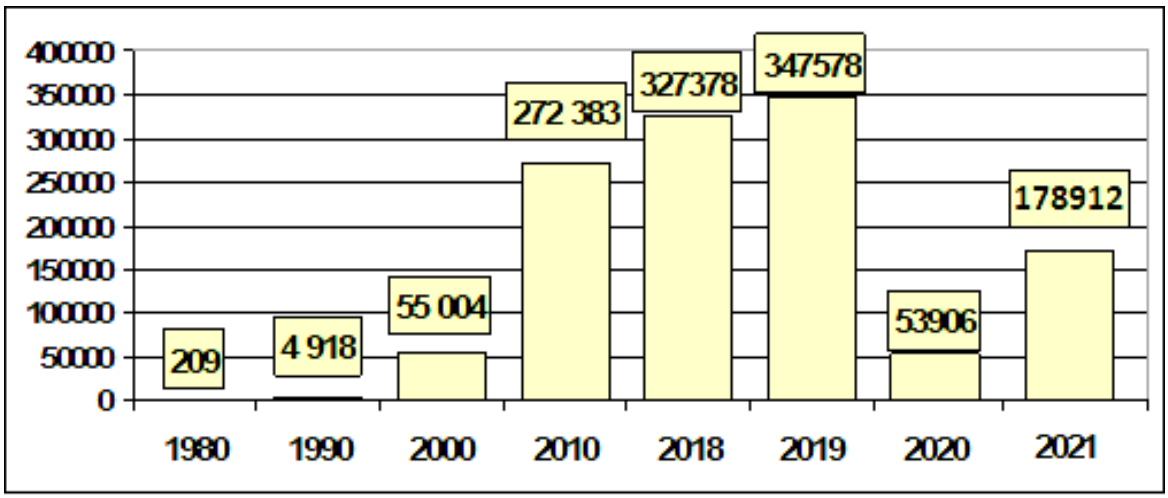

Рис. 1.2. Щорічна чисельність паломників на Шляху святого Якова у 1980-2021 рр.

Побудовано за даними [53].

За останні десятиліття Шлях набуває усе більшої популярності в масовій культурі, кінематографі, літературі. Велику роль у популяризації Шляху Сантьяго зіграв автобіографічний роман Пауло Коельйо «Щоденник мага», вперше виданий у 1987 році. Після виходу в світ книги в Іспанії почалося реальне масове паломництво по Шляху, а сам письменник навіть отримав премію від уряду Іспанії та був прихильно прийнятий папою Римським Іоанном Павлом II у Ватикані у квітні 1999 року. У 2016 році Шлях пройшла українська письменниця та перекладачка Дзвінка Матіяш, яка враження та філософські роздуми щодо своєї паломницької подорожі виклала у книзі «Дорога святого Якова».

Шлях Святого Якова має декілька основних варіантів маршруту, найпопулярнішим з яких є Французький шлях. Цей маршрут пролягає через піренейські гори та пропонує паломникам неперевершені краєвиди, провідників та культурний досвід.

Паломництво Шляхом Святого Якова – це більше, ніж просто фізичний шлях. Це виклик для тіла, розуму та душі, який вимагає від паломника фізичної підготовки та витримки. Незалежно від того, на якій ділянці шляху ви знаходитесь, ви зможете зустріти інших паломників з

різних країн, які так само, як і ви, цінують духовність та пригоди, які надає цей шлях.

Кожен паломник на Шляху Святого Якова має можливість зануритися в багату культуру та історію міст і сіл, які вони проходять. Від середньовічних храмів до традиційних гастрономічних страв, Шлях Святого Якова дарує паломникам неповторні можливості познайомитися з іспанською культурою та народом.

Подорож Шляхом Святого Якова може зайняти кілька тижнів чи навіть місяців, залежно від виду маршруту та темпу подорожі. Протягом цього часу паломники переживатимуть фізичні та емоційні випробування, але також знайдуть силу та натхнення, які допоможуть їм завершити свою подорож.

Шлях Святого Якова – це не просто паломництво, але й досвід, який змінює життя. Це можливість знайти спокій, духовне відновлення та з'єднатися з тисячами паломників з усього світу, які поділяють те ж саме бажання.

У буддизмі паломництво також відіграє важливу роль. Буддисти часто подорожують до місць народження, проповідування та смерті Будди Гаутама. Одним з найвідоміших місць паломництва є Бодхі Гая, де Будда досяг просвітлення.

З розвитком транспорту та зростанням числа людей, які мають змогу подорожувати, паломництво та релігійний туризм стали більш доступними. Це сприяло зростанню числа паломників та релігійних туристів, які шукають духовність та досвід у святі місця.

Сучасний релігійний туризм також включає в себе відвідування релігійних фестивалів, конференцій та інших подій, пов'язаних з релігією. Люди подорожують, щоб отримати духовність, знання та досвід від святих людей, місць та обрядів.

Релігійний туризм також здійснює значний економічний вплив на країни, де знаходяться святі місця. Це стимулює розвиток туристичної інфраструктури, готельного господарства, ресторанного бізнесу та інших галузей.

У сучасному світі паломництво та релігійний туризм продовжують займати важливе місце у житті віруючих людей. Вони надають можливість поєднати духовність та подорожі, дозволяючи людям зануритися в святий досвід та збагатити свою релігійну практику.

Таким чином, історія розвитку паломництва та релігійного туризму свідчить про важливість цих видів подорожей для людей по всьому світу. Вони не тільки дають можливість віруючим відчути близькість до своєї релігії, але й мають значний культурний та економічний вплив.

1.3. Види релігійного туризму

Існує кілька різновидів релігійного туризму, які відрізняються за своїми особливостями та метою подорожі [1].

В рамках даного дослідження ми виокремили такі види релігійного туризму:

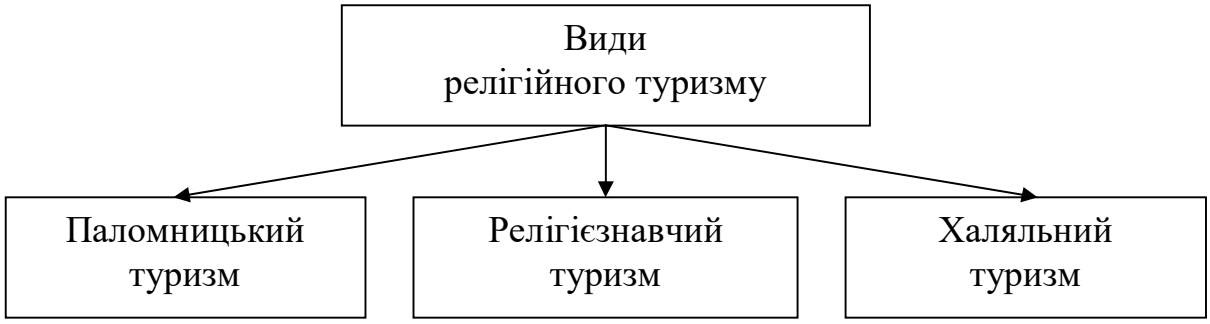

Рис. 1.3. Види релігійного туризму

Авторська розробка.

Одним із найпопулярніших видів є паломництво, коли люди відвідують святі місця своєї релігії з метою зустрічі зі своїм богом або просто для поклоніння. Це може бути поїздка до Святої Землі для християн, Мекки для мусульман або Бодхісаттви для буддистів.

Паломницький туризм – це особлива форма туризму, що передбачає відвідування святих місць або місць релігійного значення. Це давнє явище, яке має корені ще в давніх цивілізаціях, коли люди мандрували до святих місць імовірно з метою отримати благословення, зцілення або проявити свою вірність божеству [34].

Сутність паломницького туризму полягає в тому, що він є не просто звичайним відпочинком або туристичною подорожжю, але має глибокий релігійний або духовний зміст. Люди, які займаються паломництвом, зазвичай мають сильну віру або релігійні переконання, і вони відвідують святоші з метою поклоніння, молитви, релігійних обрядів або пошуку духовного просвітлення.

Паломництво може мати місце в будь-якій релігії, будь то християнство, іслам, буддизм, іудаїзм або будь-яка інша віра. У кожній релігії існують святі місця, які вважаються особливими або священними, і до яких паломники зібралися з різних куточків світу.

Одним із найвідоміших прикладів паломницького туризму є паломництво до Святої Землі для християн. Християнство вважає Ізраїль і Палестину святими місцями, оскільки саме там знаходяться багато місць, пов'язаних з життям та служінням Ісуса Христа. Паломники з усього світу приїжджають до Єрусалима, Вифлеєма, Назарета та інших святих місць, щоб пройти шлях Христа, відвідати Храм Гробу Господнього, Базиліку Благовіщення та інші важливі місця [15].

У ісламі також існують численні святі місця, до яких мусульмани зібралися виконувати свої релігійні обов'язки. Одним з найвідоміших прикладів є паломництво в Мекку, де розташована свята мечеть, яка є святим місцем для мусульман. Кожного року мільйони мусульман з усього світу збираються в Мекку, щоб виконати обов'язковий релігійний обряд – хадж.

Паломництво також може мати місце в буддизмі, наприклад, до Лумбіні, місця народження Будди, чи до Варанасі, святого міста для індуїстів. У будь-якій релігії є свої святі місця, які притягують паломників з різних країн і культур.

Паломницький туризм має велике значення для релігійних спільнот і має позитивний вплив на економіку та розвиток туризму в цих регіонах. Він сприяє залученню іноземних туристів, створенню нових робочих місць, розвитку готельної інфраструктури, туристичних агентств та інших супутніх галузей. Крім того, паломництво сприяє культурному обміну, взаєморозумінню та сприяє зближенню різних націй та культур.

Загалом, паломницький туризм – це важлива складова релігійного життя та культурного спадку багатьох цивілізацій. Він дозволяє людям поєднати свої релігійні переконання з подорожжю та відкрити для себе

нові релігійні традиції та священні місця. Паломництво є доказом віри та пошуку духовного змісту в сучасному світі, де люди все більше шукають глибинні значення та спокій у своєму житті.

Інший вид релігійного туризму – це відвідування святинь та храмів. Багато людей подорожують за межі своєї країни, щоб зустрітися зі своїми духовними лідерами або просто насолодитися атмосферою спокою та медитації. Такі місця, як Айя-Софія в Стамбулі, Ватикан або Ангкор Ват у Камбоджі, приваблюють мільйони туристів з усього світу.

Також релігійний туризм може включати відвідування святинь та святих місць, пов'язаних зі святими або важливими подіями для даної релігії. Наприклад, християни часто відвідують Лурд у Франції, де, як вірять, Богородиця з'являлася перед святою Бернадетою. Буддисти подорожують до Бодхі Гайі в Індії, де Будда досяг просвітлення, а мусульмани займаються хаджом – священним паломництвом до Мекки.

Релігієзнавчий туризм – це форма подорожі, яка має на меті вивчення релігійних традицій, святих місць, храмів і інших релігійних пам'яток. Цей вид туризму надає можливість подорожуючому побачити світ духовності та культури, поглибитися в релігійні традиції різних народів і насолодитися мистецтвом і архітектурою унікальних релігійних споруд [39].

Релігія завжди була важливою частиною життя людей, і релігійні об'єкти мають велике значення для культурного і спіритуального розвитку суспільства. Тому релігієзнавчий туризм стає все більш популярним серед туристів, які бажають розширити свій культурний горизонт і отримати нові духовні враження.

Один з головних аспектів релігієзнавчого туризму – це вивчення релігійних традицій і звичаїв. Кожна релігія має свої особливості і ритуали, які можуть бути цікавими для туристів. Наприклад, у Єрусалимі, місті, яке має велике релігійне значення для християн, є багато святих місць, які привертають паломників з усього світу. Тут можна відвідати

Храм Святого Гробу, місце, де, за легендою, був похований Ісус Христос, а також багато інших церков і храмів.

Ще одним цікавим аспектом релігієзнавчого туризму є вивчення архітектури релігійних споруд. Храми і церкви часто є надзвичайно красивими архітектурними пам'ятками, які відображають культурний і історичний контекст певної епохи. Наприклад, в Індії можна відвідати Храм Ангкор Ват, який є найбільшим храмовим комплексом у світі і одним із найвизначніших шедеврів художньої архітектури.

Релігієзнавчий туризм також допомагає зберегти релігійну спадщину і підтримує розвиток місцевої економіки. Туристи, відвідуючи святі місця і храми, сприяють їхньому збереженню і реставрації. Крім того, вони підтримують місцевих ремісників та ресторатрів, що сприяє розвитку місцевої економіки та забезпечує нові робочі місця.

Однак, релігієзнавчий туризм також має свої недоліки. Важливо поважати місцеві традиції і культуру, дотримуватися правил, встановлених для відвідування святих місць, не завдаючи шкоди природному та культурному середовищу. Також варто пам'ятати, що релігійні місця є місцем поклоніння для віруючих, і туристи повинні бути обережними і поважати це.

Релігієзнавчий туризм – це унікальна можливість для подорожуючих досліджувати різні релігійні традиції, насолоджуватися культурою та мистецтвом, а також відчувати духовність і гармонію. Він допомагає зберегти релігійну спадщину та розвиває місцеву економіку. Релігієзнавчий туризм – це «відкриття» світу духовності та культури, яке залишає незабутні враження і розширює наше розуміння різноманіття людського досвіду.

Ще один напрямок у релігійному туризмі – це халяльний туризм. Це форма туризму, яка відповідає принципам і вимогам ісламської релігії. Це сучасний туристичний тренд, який стає все популярнішим серед

мусульманської спільноти та небайдужих до ісламського культурного спадку людей [28].

Халяль – це арабське слово, яке означає "дозволений" або "відповідний законам ісламу". У контексті туризму, це відноситься до послуг, їжі та умов, які відповідають принципам ісламу. Це означає, що халяльний туризм повинен враховувати такі аспекти, як халяльна їжа, наявність місць для молитви, роздільні пляжі для чоловіків та жінок, а також відсутність алкоголю та розваг, які суперечать ісламським цінностям.

Халяльний туризм є важливим з погляду розвитку туристичної індустрії, особливо в країнах з багатою ісламською спадщиною. Сучасні мусульманські туристи все більше шукають місця, де вони можуть насолодитися відпочинком, не відмовляючи собі в ісламських цінностях і звичаях. Тому багато країн, таких як Малайзія, Індонезія, ОАЕ та Туреччина, активно розвивають халяльний туризм, надаючи спеціальні послуги для мусульманських туристів.

Одним з найважливіших аспектів халяльного туризму є халяльна їжа. Мусульманські туристи дотримуються специфічних правил щодо харчування, які забороняють споживання свинини та алкоголю, а також вимагають забезпечення чистоти та гігієни під час приготування їжі. Тому халяльні готелі та ресторани надають мусульманським туристам можливість насолоджуватися смачною та безпечною харчовою продукцією, яка відповідає їх релігійним переконанням.

Крім того, халяльний туризм також враховує потреби мусульманських туристів у справі молитви. Багато халяльних готелів та курортів мають спеціальні молитовні кімнати або мечеті, де мусульмани можуть здійснювати свої релігійні обов'язки. Крім того, деякі туристичні агентства надають послуги, які допомагають мусульманським туристам знайти найближчі мечеті та молитовні місця.

Халяльний туризм також враховує потреби мусульманських туристів у відпочинку та розвагах, які відповідають їх релігійним переконанням. Наприклад, деякі курорти мають розділені пляжі для чоловіків та жінок, де мусульманські жінки можуть насолоджуватися сонячними ваннами, не порушуючи ісламські правила щодо вбрання. Крім того, деякі курорти та готелі відмовляються від розваг, які суперечать ісламським цінностям, забезпечуючи тихе та релаксуюче середовище для мусульманських туристів.

Халяльний туризм є важливим чинником у розвитку туристичної індустрії та стимулює економічний розвиток багатьох країн. Він привертає усе нові категорії туристів, збільшує туристичний потік та сприяє розширенню туристичних послуг.

У світі все більше країн визнають потенціал халяльного туризму і приймають заходи для його розвитку. Зокрема, спеціальні сертифікаційні організації існують для надання сертифікатів «халяльності» для готелів, ресторанів та інших туристичних закладів. Це допомагає забезпечити якість та надійність послуг для мусульманських туристів.

Загалом, халяльний туризм – це порівняно новий напрямок у світі туризму, який враховує потреби мусульманських туристів та сприяє розвитку туристичної індустрії. Він створює можливості для мусульманських туристів насолоджуватися відпочинком, не віддаючи своїх релігійних переконань, та сприяє пізнанню ісламського культурного спадку.

Отже, релігійний туризм є важливим видом туристичної діяльності, який має значний вплив на релігійне, культурне та економічне життя країн та регіонів. Він дає можливість вірянам поглибити своє релігійне досвіду та знайомитися з історією своєї віровчення, а також сприяє розвитку та збереженню культурної спадщини. Однак, важливо зберігати баланс між комерціалізацією та збереженням духовності святих місць, а також забезпечувати сталість та екологічну стійкість в туристичних зонах.

Розділ 2. Аналіз розвитку релігійного туризму в Україні

2.1. Загальна характеристика ринку релігійного туризму в Україні

Релігійний туризм в Україні є важливою галуззю туристичної індустрії, яка привертає увагу як вітчизняних, так і іноземних паломників. Країна має багату релігійну спадщину, яка приваблює людей з усього світу, щоб відвідати святині, монастирі, церкви та інші релігійні об'єкти.

Україна має довгу історію релігії, починаючи з Київської Русі, коли християнство стало домінуючою релігією в регіоні. Одним із найвідоміших релігійних об'єктів в Україні є Києво-Печерська лавра, монастирський комплекс, який був заснований у XI столітті і став одним з найвідоміших православних місць паломництва. Лавра має значний культурний і релігійний значення і є важливим пунктом на карті релігійного туризму в Україні.

Крім Києво-Печерської лаври, Україна також відома своїми релігійними об'єктами, такими як Почаївська лавра, Успенський собор у Львові, Софійський собор у Києві та багато інших. Ці святині приваблюють паломників з різних країн і стали популярними туристичними місцями.

Ринок релігійного туризму в Україні розширюється і розвивається. Україна привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних туристів своїми культурними та релігійними об'єктами. Туристичні агентства та туроператори пропонують різноманітні пакети туристичних послуг, які включають відвідування релігійних місць, екскурсії по монастирях, участь у релігійних обрядах та інші події.

Зростання ринку релігійного туризму в Україні також сприяє розвиткові інфраструктури. Багато храмів, монастирів та святинь покращують свої умови для прийому паломників, будують готелі,

ресторани та інші заклади, які забезпечують комфортний відпочинок для туристів.

Монастирі виконують не тільки релігійну функцію в суспільному житті, але часто є одними із потужних центрів туристичної та просвітницької (видавничої) діяльності, роботи з молоддю, духовних центрів тощо. Їх виникнення часто пов'язують зі святими місцями, що мають значне рекреаційне значення. Тому географічне розміщення храмів має велике значення для розвитку різноманітної господарської та релігійної діяльності на певній території. Багато монастирів України утворюють унікальний комплекс релігійного туризму, мають велике історичне та мистецьке значення, є потужними релігійними центрами, мають відомі у християнському світі «святині», що приваблюють великий потік туристів і паломників.

Проте територіальне розміщення монастирів у різних регіонах України є нерівномірним, що серйозно впливає на розвиток туристично-паломницьких маршрутів. Слід зазначити, що характеристики, які притаманні або повинні бути притаманні монастирям, різні. Тому виникає необхідність їх класифікації.

Туризмологами Зацепіною Н. та Станковою М. розроблено таку схему класифікації монастирів України [11]:

1. За конфесійною приналежністю:

- православні: Православної церкви України Київського патріархату; Української православної церкви; Української автокефальної православної церкви (УАПЦ);

- католицькі: Української греко-католицької церкви (УГКЦ); Мукачівської єпархії греко-католицької церкви (МГКЦ); Римо-католицької церкви (РКЦ);

- буддистські (Духовного управління буддистів України) - ДУБ.

2. За статтю тих, хто в них мешкає: чоловічі; жіночі;

3. За чисельністю монахів та значенням у суспільстві: лаври; монастирі; скити;

4. За генезисом утворення: середньовічні; козацькі та польсько-литовські; монастирі XVIII – поч.. XX ст. сучасні монастирі (побудовані в період із 1989 р.); змішані (такі, що виникли в наш час на залишках зруйнованих чи напівзруйнованих сакральних чи культових об’єктів минулих історико-культурних епох);

За релігійним значенням: загальноцерковного значення; державного значення; місцевого значення.

Монастирі як важливі духовно-просвітницькі так і туристичні об’єкти, мають в Україні неоднаковий як конфесійний, так і регіональний розподіл. Найбільша питома вага припадає на православні монастирі – 51,0%, греко-католицькі – 22,4%, римо-католицькі – 19,6%, які разом становлять 93% [42].

Територія України порівняно нерівномірно забезпечена релігійно-туристичними об’єктами, які внесені до Списку пам’яток архітектури національного та місцевого значення. Проаналізувавши чисельність та коефіцієнти забезпеченості такими об’єктами окремих областей, нам вдалося виявити чотири перспективних регіони для проведення та розробки релігійно-туристичних маршрутів (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Регіони розвитку релігійного туризму в Україні

№	Назва регіону	Області, які охоплює регіон
1.	Західний	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька обл. Висока насиченість сакральними об'єктами пояснюється насамперед довготривалим входженням до Австро-Угорської імперії та Польщі, а також найпізнішим приєднанням до атеїстичного Радянського союзу, в період якого було зруйновано чимало визначних об'єктів сакральної спадщини
2.	Північно-Центральний	м. Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області.
3.	Південний	АР Крим, м. Севастополь, Миколаївська, Одеська, Херсонська області.
4.	Придніпровсько-Східний	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Харківська області.

Джерело: сформовано автором.

Україна є державою, що має значну кількість історико-архітектурних ресурсів, серед яких особливо помітне місце посідають релігійно-туристичні ресурси. Суспільні чинники визначили багатство та архітектурну велич сакральних об'єктів, зокрема об'єкти розташовані в столиці та великих містах відзначаються більшими розмірами та визначним функціональним значенням.

Але територія України нерівномірно забезпечена релігійно-туристичними ресурсами, які внесені в список пам'яток архітектури

державного значення. Найбільша кількість релігійно-туристичних об’єктів, які занесені до списку пам’яток архітектури національного значення, припадає на дерев’яні (40,6 %) та муровані (36,7 %) храми. Помітне місце займають костели (13 %) та монастирі – 9,1 %. Найменше припадає на мечеті – 0,6 % [11].

Для України особливо актуальним залишається розвиток релігійного туризму як перспективного напряму серед усіх видів туризму. Тому створення нових туристичних карт релігійного спрямування стало одним із важливих завдань для українських науковців. Такі карти можуть стати відображенням потенціалу релігійного туризму та матиме велике значення для туроператорів і самих туристів, які зможуть краще обирати зони для подорожі з метою ознайомлення з важливими релігійними об’єктами.

У релігійному туризмі розрізняють культові центри та релігійні центри. Релігійний центр – це місце, яке має велике значення для представників певної конфесії, де проводяться релігійні та інші заходи. У цих місцях зазвичай знаходиться храм з магічною іконою, або місце, де колись жили відомі святі, духовні вчителі, подвижники, або де відбувалися історичні релігійні події.

Релігійний центр – поняття ширше, ніж культовий центр. Крім об'єктів культу, до нього входять навчальні заклади та органи управління релігійних організацій. Релігійні групи та їхні паломницькі служби, центри, бюро та туристичні агенції в основному займаються просуванням на ринку релігійного туризму. Основними суб'єктами туристичної діяльності є юридичні особи та фізичні особи - підприємці. Дані про кількість таких осіб в Україні у пікові роки розвитку ринку туристичних послуг в Україні (до пандемії COVID-2019) наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Суб'єкти туристичної діяльності України, од.

Юридичні особи				
Роки	Усього	у тому числі		
		туропе-ратори	турагенти	екскур-соводи
2018	1833	529	1243	61
2019	1867	538	1259	70
Фізичні особи – підприємці				
Роки	Усього	у тому числі		
		туропе-ратори	турагенти	екскур-соводи
2018	2460	-	2322	138
2019	2797	-	2644	153

Джерело: [42].

Починаючи з 1995 р. спостерігається процес становлення туристських фірм, а також деяких паломницьких служб, організованих при монастирях, церквах та інших релігійних організаціях. Чисельність усіх показників релігійних організацій із року в рік зростає: стрімко збільшується кількість центрів, управлінь, громад, монастирів (додаток А). Аналогічно збільшується кількість духовних навчальних закладів, недільних шкіл і священнослужителів [43].

Динаміку їх зростання і тенденції змін більш наочно відображено на рис. 2.1. і рис. 2.2. (останні доступні офіційні статистичні дані – за 2020 рік).

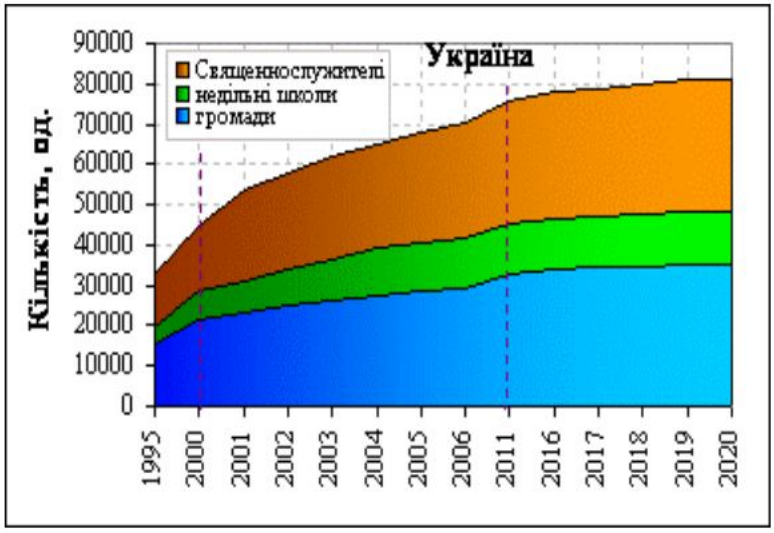

Рис. 2.1. Динаміка релігійних суб’єктів і об’єктів

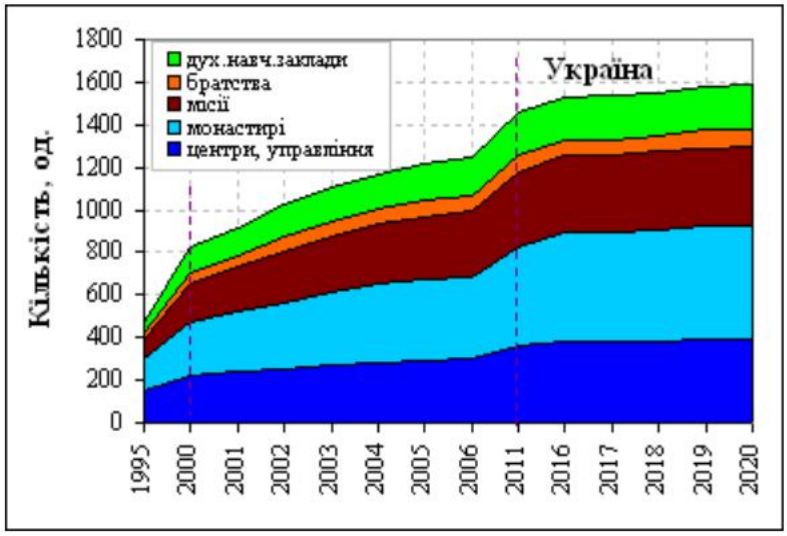

Рис. 2.2. Тенденції змін кількості релігійних організацій

Джерело: [43].

Також варто відзначити, що релігійний туризм в Україні має великий потенціал для розвитку. Країна має багато недосліджених релігійних об'єктів, які можуть бути відкриті для паломників. Крім того, Україна може привернути увагу паломників інших релігій, таких як католики, мусульмани, євреї та інші, завдяки своєму культурному різноманіттю і релігійному спадку.

Розвиток в'їзного релігійного туризму в Україні також має великий потенціал. Одним зі способів привернення уваги іноземних туристів є проведення релігійних фестивалів та заходів. Такі заходи дозволяють відвідувачам познайомитися з українською культурою та релігійними традиціями, а також зробити паломництво до святинь.

Розвиток в'їзного релігійного туризму в Україні не тільки сприятиме залученню іноземного капіталу та розвитку туристичної галузі, але й сприятиме збереженню та просуванню культурної спадщини країни. Також він має позитивний вплив на розвиток місцевих громад, створення нових робочих місць та підвищення рівня життя населення.

Отже, релігійний туризм в Україні є важливою галуззю туристичної індустрії, яка привертає паломників з усього світу. Країна має багатий релігійний спадок, який приваблює туристів своїми святинями, монастирями та іншими релігійними об'єктами. Ринок релігійного туризму в Україні розвивається швидко, привертаючи все більше туристів і сприяючи розвитку туристичної інфраструктури.

2.2. Дестинації релігійного туризму в Україні

Україна є країною з потужною і багатою історичною та культурною спадщиною. Вона також відома своїми релігійними традиціями, що привертають багатьох віруючих туристів з усього світу. Україна має велику кількість місць, які є головними дестинаціями релігійного туризму, де можна насолоджуватися красою релігійної архітектури, відвідати храми та монастирі.

Одна з найвідоміших головних дестинацій релігійного туризму в Україні – Київ. Столиця України багата на історичні та релігійні пам'ятки. Одне з найвідоміших місць – Києво-Печерська лавра, яка є однією з найстаріших православних обителей. Це монастирський комплекс, заснований у XI столітті, який став одним із символів міста. Лавра включає в себе численні церкви, печери, музей і бібліотеку. Головною святинею Києво-Печерської лаври є Успенський собор, в якому зберігаються реліквії святих і дивовижні ікони. Комплекс є об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і приваблює релігійних і не тільки туристів, а також паломників з усього світу.

Ще одна видатна релігійна споруда Києва – Софійський собор. Він був зведений у XI столітті і є однією з головних пам'яток Київської Русі. Собор має неповторну архітектуру і внутрішнє оздоблення, а його дзвіниця є однією з найвищих в Україні. У Софійському соборі зберігаються реліквії святих і унікальні фрески, які відображають історію Києва.

Михайлівський Золотоверхий собор – ще одна визначна святиня Києва. Він знаходиться на Михайлівській площі і є однією з найстаріших і найкрасивіших церков Києва. Храм був зведений у XI столітті і має багато цікавих архітектурних деталей, таких як позолочені куполи і вишукані розписи. Усередині храму знаходиться багато цінних ікон і реліквій.

Ще одна важлива релігійна дестинація – Львів. Це місто славиться своєю католицькою спадщиною. У Львові знаходиться Личаківське кладовище, де поховані багато відомих діячів культури, науки та релігії. Тут також є багато католицьких костелів, які славляться своєю архітектурою та мистецькими скарбами.

Одна з найвідоміших і найвпливовіших релігійних святинь Львова – це Латинська катедра, що розташована в самому центрі міста (додаток Б). Ця катедра є символом християнства в Львові та найвищою спорудою в центрі міста. Вона була заснована у XIII столітті та є однією з найстаріших катедральних споруд у Східній Європі. Окрім своєї величності, катедра славиться своєю архітектурою, яка поєднує різні стилі, такі як готика, ренесанс та бароко.

Архітектурний стиль Латинської катедри поєднує в собі романські, готичні та ренесансні елементи. Зовнішній вигляд будівлі вражає своєю монументальністю та гармонією. Висока дзвіниця, розташована поруч з катедрою, є ще одним розпізнаваним символом цього місця.

Усередині катедри можна побачити численні шедеври художньої релігійної скульптури та живопису. Особливу увагу привертає алтар, виконаний у бароковому стилі, а також готичні вікна з вітражами, які створюють неповторну атмосферу внутрішнього простору.

Латинська катедра має велике значення для католицької громади Львова та всіх вірян. Тут відбуваються релігійні служби, богослужіння та святкування великих християнських свят. Багато паломників з різних куточків України та світу приїжджають сюди, щоб помолитися та відчути особливу духовну енергетику цього місця.

Латинська катедра Львова також привертає увагу туристів своєю історичною та культурною цінністю. Вона включена до списку ЮНЕСКО як об'єкт світової спадщини, оскільки відображає багатовікову історію міста та його архітектурну красу.

Поблизу катедри розташовані також інші визначні пам'ятки Львова, такі як Ратуша, Оперний театр, Арсенал та інші. Тому відвідувачі можуть об'єднати огляд храму з пішохідною екскурсією по центру міста і насолодитися його культурним багатством.

Собор Святого Юра у Львові є однією з найвідоміших і найкрасивіших архітектурних пам'яток Львова. Цей історичний собор, споруджений у 14-16 століттях, вражає своєю міцністю та величністю. Його купол, що немовби виступає над містом, став своєрідним символом Львова. Внутрішнє оздоблення собору, його вітражі, фрески та інші художні деталі, залишають незабутнє враження на відвідувачів. Собор Святого Юра є одним з найбільш важливих культурних центрів міста та пам'яткою світової спадщини ЮНЕСКО.

Ще одна значна релігійна споруда в Львові – це Домініканський собор. Заснований у XIII столітті орденом домініканців, цей костел відомий своєю вишуканою архітектурою та розкішшю внутрішнього оздоблення. Його головна фасадна башта, що виходить на площу Ринок, є однією з найвпізнаваніших споруд у Львові. Костел також має велику історичну цінність, оскільки служив свідком багатьох важливих подій та подій у місті.

Крім того, в Україні є багато монастирів, які є об’єктами релігійного та паломницького туризму. Першим у списку є Києво-Печерська Лавра, яка вже була розглянута вище. Другим найбільшим монастирем в Україні є Почаївська Лавра, розташована в Тернопільській області. Цей монастир також має багату історію та значення для українського народу. Він є одним з найвідвідуваніших місць паломництва в Україні, а його святині, зокрема, Чудотворна ікона Божої Матері, є об'єктом поклоніння для мільйонів людей.

Третім значимим монастирем в Україні є Святогірський монастир, розташований на березі річки Сіверський Донець в Донецькій області. Цей монастир є одним з найбільших православних монастирів в Україні та має

велике історичне значення. Він відомий своїми мальовничими пейзажами та архітектурою, а також своїми святинями, включаючи ікону Божої Матері "Святогірська".

Попри війну в Україні, туризм демонструє феноменальну життєздатність і динамізм, в першу чергу завдяки своїй релігійній ресурсній базі. На сьогоднішній день в Україні діє близько 120 паломницьких служб, які займаються організацією екскурсій, поїздок і паломництв по святих місцях України. Наша держава може задовольнити потреби не тільки православних паломників, але й представників інших конфесій.

Так визнаним духовним центром греко-католицької церкви в Україні є Зарваниця. Знаходиться вона в західній частині Теребовлянського району Тернопільської області. Це сакральне місце, яке за своїм релігійним та історичним значенням стоїть поруч з Києво-Печерською, Почаївською та Святогірською лаврами.

Саме перед образом Матері Божої Зарваницької Папа Римський Іван Павло II звеличував свої молитви. Для цього ікону спеціально привозили до Києва.

Місто Умань (Черкащина) стало місцем паломництва євреїв, які сповідували хасидизм (одну з гілок іудаїзму). Вони вважають своїм обов'язком хоча б раз у житті відвідати могилу Задика Нахмана. Також вірять, що якщо святкувати Рош га-Шана на його могилі, то наступний рік буде для них дуже щасливим. Крім того, хасиди з усього світу здійснюють паломництва в Магібоз, де Баал Шема прожив двадцять років і вважає його святим місцем. В Умані, на околиці міста, знаходиться могила одного з найвідоміших послідовників брацлавських хасидів, духовного лідера брацлавського Ребе Нахмана, який помер у 1810 році і був похований. З 2010 року Україна та Ізраїль підписали взаємну угоду про безвізовий в'їзд.

Щорічно католики всього світу здійснюють паломництво до Бердичева (Житомирщина), який став відомим серед прочан завдяки іконі

Пресвятої Діви Марії. Проте більшість святих місць в Україні належать православному світу. Це й Києво-Печерська Лавра, яка займає шосте місце в списку найкрасивіших і вражаючих храмів світу. До того ж у конкурсі на кращі 7 чудес України на думку експертів вона зайняла перше місце. І Святогірський монастир – місце, куди з'їжджаються люди з усієї України і сусідніх країн. Соляні печери давно створили Слов'яногірську репутацію лікувального та духовного центру Східної України. І Почаївська лавра – один з найдавніших монастирів України. Заснували лаври на горі біля містечка Новий Почаїв незабаром після татарського погрому Києва Батиєм, тобто десь близько 1240-1241 року. Першими засновниками обителі були затворники Києво-Печерської Лаври, які втекли на Волинь від ординського розорення. У соборному храмі над царськими вратами в зірчастому кіоті містилася відома чудотворна Почаївська ікона Богоматері. Чудотворне джерело, огороджене залізною огорожею і покрите ковчегом, перебуває усередині церкви Успіння Пресвятої Богородиці.

Знаковими об'єктами для розвитку релігійного туризму є:

- Гошівський монастир отців Василіян і церква Преображення Господнього на Ясній Горі у с. Гошеві Долинського району, заснований у 1570 році. Є місцем паломництва християн з різних країн світу, які йдуть сюди, щоб помолитися чудотворній іконі Божої Матері;

- Манявський скит, пам'ятка архітектури XVII ст., поблизу с. Манява Богородчанського району. Заснований у 1606 р. Й. Княгиницьким, вихованцем Афонського монастиря. Скит Манявський – аскетичний чоловічий монастир східного обряду (український Афон), визначний осередок духовності, культури і мистецтва України. Зараз це відреставрований ансамбль кам'яних і дерев'яних споруд, обгороджених високою кам'яною стіною з вежами і бійницями – вдалий «синтез» гірського рельєфу і фортифікаційних забудов.

- Монастир XVII ст. у с. Погоня (Тисменицький район);

- Караїмський цвинтар у Галицькому районі;

- Приміщення Музею народного мистецтва і побуту Гуцульщини у м. Косів [20].

Також значний потенціал для розвитку такої специфічної галузі бізнесу як релігійний туризм містить Житомирщина. На території області знаходяться визначні пам'ятки історії та культури - це Овруцький Св. Василівський храм (окремим фрагментам стін храму нараховується понад 900 років), римо-католицький монастир Кармелітів Босих у м. Бердичеві вважається неперевершеним архітектурним ансамблем на теренах всієї України, Чоповицький православний монастир відомий своїм чудодійним джерелом далеко на межами області, є місцем паломництва віруючих з усієї України [24, с.137-138].

Усього в трьох годинах їзди від Харкова по дорозі на старовинне місто Лубни знаходиться нещодавно відроджений, але все-таки зі значною історією, Мгарський монастир. В 1663 році під ім'ям ченця Гедеона в обителі жив Юрій Хмельницький. Т.Г. Шевченко, гетьман Іван Мазепа і багато інших видатних особистостей минувшини бували в стінах Мгарського монастиря. Його історія так і залишається загадкою адже архіви ченців таємниче зникли після Другої світової війни. Але все ж ченці печуть тут смачний хліб, вирощують квіти і лікувальні трави і намагаються показати нам яке це жити у мирі та гармонії.

До релігійних ресурсів крім матеріальних слід також віднести і духовні ресурси, такі як дива, які творяться в певних місцевостях, укріплюють вірян, а також благодать, яку відчувають віряни під час знаходження в святому місці.

З даної точки зору унікальним є Миколаївський храм в с. Кулевча Одеської області, де знаходяться багато святинь, які здатні дивовижно укріплювати віру православних християн. Тут знаходяться мироточтвий хрест, Казанська ікона Божої матері, біля якої на засохлих гілках лілії без води проростають живі квіти, Іверська ікона Божої матері, що кровоточить, Ікона Спаса Нерукотворного, що самооновилася, а також

ікони цілителя Пантелеймона і мученика Георгія, образи яких відбилися на склі кіоту.

Релігійний туризм в Україні – це чудова можливість для туриста побачити історичні та релігійні пам'ятки, відчути духовну атмосферу та насолодитися красою архітектури. Незалежно від вашої релігійної приналежності, ви знайдете багато місць, які зможуть зацікавити вас і відкрити нові горизонти. Україна – країна, де релігійний туризм поєднується з багатогранністю культурного спадщини, що робить його неперевершеним досвідом для кожного відвідувача.

2.3. Вплив пандемії та війни на розвиток релігійного туризму в Україні

Пандемії та війни є одним з найбільш руйнівних явищ, які можуть вразити сферу туризму у будь-якій країні. Туризм України переживає важкий період в своїй історії, з 2020 року туристичні потоки стримувались карантинними обмеженнями, а згодом війна з росією, яка розпочалася у лютому 2022 року. Пандемія та війна здійснили значний вплив на всі сфери життя в Україні, але сферою, яка відчула їх вплив найбільше, є туризм, зокрема і релігійний туризм.

Україна має багату релігійну спадщину, з багатьма святинями, монастирями та церквами, які приваблюють віруючих з усього світу. Релігійний туризм в Україні розглядається як важлива галузь, яка приносить значний дохід для країни.

З початком пандемії COVID-19 були введені обмеження на масові зібрання, закриття об'єктів культурної спадщини та туристичних атракцій. Це значно вплинуло на релігійний туризм в Україні. Паломники та туристи не мали можливості відвідати святині, а це призвело до зменшення туристичного потоку та майже повного зупинення руху паломників.

Однак, як і в багатьох інших сферах, релігійний туризм шукав способи адаптуватися до нових умов. Багато церков та монастирів почали проводити онлайн-екскурсії та богослужіння, щоб залучити вірян та туристів. Це дозволило зберегти інтерес до релігійного туризму та залучити нові аудиторії, які раніше не мали змоги відвідати Україну.

Крім того, були розроблені спеціальні програми та маршрути для вірян і паломників, які відвідують Україну. Це дозволяє їм відчути духовну атмосферу та побачити найважливіші релігійні об'єкти країни. Такі програми сприяють розвитку релігійного туризму та залученню більшої кількості паломників та туристів.

Окрім того, пандемія також змусила владу та організаторів релігійного туризму звернути увагу на безпеку та гігієну. Були прийняті спеціальні заходи для забезпечення безпеки та здоров'я паломників та туристів. Це включає дотримання соціальної дистанції, носіння масок та забезпечення доступу до засобів гігієни.

Що стосується війни з росією, то через війну сектор релігійного туризму був серйозно уражений:

- По-перше, війна привела до знищення багатьох релігійних споруд. Багато церков та монастирів були пошкоджені або знищені під час бойових дій. Це створило проблеми для туристів, які хотіли відвідати ці святині. Багато з них залишилися недоступними або потребують серйозного ремонту.

- По-друге, війна призвела до зменшення кількості туристів, які відвідують Україну. Через загальну небезпеку та невизначеність, багато людей стали уникаючи поїздок до України. Це призвело до зменшення дохідності підприємств індустрії гостинності та туризму, включаючи готелі, ресторани та туристичні агентства, які спеціалізуються на релігійному туризмі.

- По-третє, війна також має негативний вплив на імідж країни. Відомо, що війна викликає страх та негативні асоціації. Це може знизити інтерес туристів до відвідання України, включаючи релігійний туризм. Люди можуть вважати, що країна все ще нестабільна та небезпечна для відвідування.

Внаслідок російської агресії проти України найбільше храмів, мечетей і синагог зруйновано в Донецькій області – 63. На другому місці за кількістю руйнувань релігійних споруд – Київська область (47). Війна спричинила масштабні знищення та пошкодження храмів і молитовних будинків також у Харківській (37) та Луганській (34) областях [13].

Такі дані дослідження про вплив російського вторгнення на релігійні громади в Україні оприлюднив у 2023 році Інститут релігійної

свободи [13]. На окупованих українських територіях зараз відкрито реалізується імперіалістична політика росії, заснована на ідеології «руского міра». Наприклад, окупаційна влада вилучає українські книги з бібліотек і спалює у громадських місцях, забороняє використання української мови в публічній сфері та навіть на дорожніх знаках.

Крім цього, окупаційна влада намагається взяти під контроль усю релігійну діяльність, примушує українські місцеві релігійні громади виправдовувати російську агресію та встановлювати підпорядкування російським релігійним центрам. Російські військові змушують проукраїнських релігійних діячів до співпраці із застосуванням погроз і тортур.

У дослідженні Інституту релігійної свободи наголошується, що російські медіа та релігійні діячі, такі як патріарх московський і всієї Русі Кіріл, виправдовують війну проти України пропагандою нібито захисту православних віруючих московського патріархату та російськомовних. Натомість російська військова авіація та артилерія знищують як молитовні будинки, так і самих віруючих, незалежно від мови, конфесії та етнічної приналежності.

Показово, що найбільше храмів і релігійних споруд, постраждалих від російських обстрілів (додаток В), належать Українській Православній Церкві, яка перебуває у спілкуванні з московським патріархатом. З огляду на терористичні методи війни, які використовує росія, наразі можна констатувати, що кожна релігійна громада в Україні знаходиться у тій чи іншій мірі небезпеки.

Отже, вплив війни на розвиток релігійного туризму в Україні значний та нищівний. Війна призвела до знищення релігійних споруд, зменшення кількості туристів та негативного впливу на імідж країни. Однак, після завершення конфлікту, реконструкція та відновлення можуть сприяти розвитку релігійного туризму в Україні. Крім того, українська діаспора може стати важливим чинником у привернені туристів до

релігійних місць країни. Релігійний туризм може стати важливим ресурсом для відновлення та розвитку України після війни.

Окрім війни існують і деякі інші проблеми, які гальмують використання та розвиток релігійно-туристичний потенціалу України і перешкоджають повному розвитку релігійного туризму в країні, а саме:

1) недостатнє фінансування і підтримка з боку держави. Релігійний туризм вимагає значних інвестицій у реставрацію та збереження історичних місць, підтримку інфраструктури та рекламу. Однак, уряд України не надає достатньої фінансової підтримки для розвитку релігійного туризму, що призводить до занепаду багатьох релігійних пам'яток та об'єктів;

2) недостатня реклама та маркетингова стратегія. Україна має багато унікальних релігійних об'єктів, які можуть привернути увагу туристів з усього світу. Однак, недостатня реклама та майже повна відсутність ефективної маркетингової стратегії заважають розкриттю повного потенціалу релігійного туризму. Держава та туристичні організації повинні працювати разом, щоб просувати унікальні релігійні об'єкти України та привертати більше туристів;

3) недостатньо розвинута туристична інфраструктура. Багато релігійних місць у країні мають обмежені можливості для туристів, такі як недостатня кількість бюджетних готелів, ресторанів. Це створює незручності для туристів і знижує їхній комфорт під час поїздки. Для розвитку релігійного туризму необхідно вдосконалити і розширити туристичну інфраструктуру, аби забезпечити комфортні умови перебування для відвідувачів.

4) відсутність співпраці між різними релігійними спільнотами. Україна має багато різних релігійних конфесій, які мають свої унікальні святині та об'єкти. Однак, відсутність співпраці між різними релігійними спільнотами заважає повному розвитку релігійного туризму. Спільні

проєкти, події та спільна реклама можуть привернути більше туристів та стимулювати розвиток релігійного туризму в країні.

Однак, не зважаючи на всі ці виклики, вплив війни на розвиток релігійного туризму в Україні може надати й певних стимулів. Відновлення пошкоджених святинь та розбудова нових може стати прискорювачем розвитку релігійного туризму в майбутньому. Крім того, після завершення конфлікту, відновлення миру та стабільності може привернути більше туристів, які будуть зацікавлені відвідати святині та релігійні місця в Україні.

На нашу думку, українська діаспора може відіграти важливу роль у розвитку релігійного туризму. Багато українців, які залишили свою батьківщину через війну, можуть бути зацікавлені відвідати рідну землю та святині, які вони пам'ятають з дитинства. Це може сприяти розвитку релігійного туризму в Україні та підвищенню інтересу до релігійних місць.

Загалом, розвиток релігійного туризму в Україні стикається з багатьма проблемами, які потребують вирішення. Необхідно залучити додаткові інвестиції, покращити рекламу та маркетинг, розвивати туристичну інфраструктуру, сприяти співпраці релігійних спільнот, забезпечити політичну стабільність та здобути перемогу над окупантами. Тільки тоді Україна зможе повністю розкрити свій потенціал і стати відомою як привабливий релігійний туристичний напрямок.

Розділ 3. Шляхи удосконалення та перспективи розвитку системи релігійного туризму в Україні

3.1. Перспективи розвитку релігійного туризму в Україні

Завдяки своїй багатій релігійній спадщині і численним пам'яткам релігійної архітектури, Україна може привернути велику кількість туристів і удосконалити свою туристичну індустрію, зокрема, систему релігійного туризму.

Основними напрямками розвитку релігійного туризму в Україні є:

1. Розроблення нових туристичних маршрутів, які включатимуть відвідування релігійних об'єктів. Такі маршрути можуть бути розроблені як для українських, так і для іноземних туристів.

2. Покращення туристичної інфраструктури в зонах, де розташовані релігійні об'єкти. Це охоплює створення комфортних умов для проживання і харчування туристів, а також розвиток транспортних зв'язків. Також важливо забезпечити належний догляд за пам'ятками, щоб зберегти їх для майбутніх поколінь.

3. Проведення активних маркетингових заходів, спрямованих на просування України як туристичного напрямку. Це включає в себе створення рекламних матеріалів, проведення рекламних кампаній та участь у міжнародних туристичних виставках.

4. Підвищення рівня обізнаності про релігійний туризм в Україні. Це можна зробити шляхом проведення освітніх заходів, таких як семінари, конференції та виставки.

Для реалізації цих напрямків необхідно співпраця між державними органами, місцевою владою, туристичними операторами та релігійними організаціями.

Нами була розроблена програма чотириденного релігійного туру Львівщиною, адаптована до сучасних умов (таблиця 3.1.)

Таблиця 3.1.

Програма релігійного туру «Сакральні пам’ятки Львівщини»

День	Деталізація програми
День 1.	- Прибуття до Львова, зустріч з гідом. - Екскурсія по центру Львова, відвідування архітектурних пам'яток, таких як Львівська ратуша, Опера, Собор святого Юра та інші. - Відвідування Латинської катедри, одного з найбільших католицьких храмів в Україні. - Обід у традиційному львівському кафе. - Екскурсія до Бернардинського монастиря, де можна побачити храм і монастирський комплекс. - Поселення у готель. - Вечеря та ночівля у готелі.
День 2.	- Сніданок у готелі. - Переїзд до міста Жовква. - Відвідування музею-заповідника «Жовківський замок», який датується XVII століття і має велику історичну цінність. - Екскурсія до Церкви Пресвятого Серця Христового і монастиря Різдва Христового (Жовква). - Обід у традиційному українському ресторані. - Відвідування Унівської Лаври, однієї із найвідоміших християнських святинь України. - Повернення до Львова - Вечеря та ночівля в готелі.

Продовження таблиці 3.1.

День 3.	- Сніданок у готелі. - Відправлення до міста Стрий - відвідання Катедрального храму Успіння Пресвятої Богородиці та Костелу Різдва Пресвятої Богородиці - Екскурсія до Дрогобича, міста з багатою історією, де можна відвідати середньовічну дерев'яну церкву Святого Юра та інші храми. - Повернення до Львова. - Вільний час для шопінгу або додаткових екскурсій. - Вечеря та ночівля в готелі у Львові.
День 4.	- Сніданок у готелі. - Екскурсія у Львівський музей історії релігії. - Обід у традиційному українському ресторані. - Повернення до Львова - Прощання з групою та відправлення додому.

Джерело: авторська розробка.

Ось ще деякі конкретні приклади того, як можна розвивати релігійний туризм в Україні:

1. Створення туристичних маршрутів, які включатимуть відвідування маловідомих релігійних об'єктів.

2. Розроблення маршрутів, які будуть представляти різні релігії України. Наприклад, можна створити маршрут, який включатиме відвідування православних, католицьких, мусульманських та іудейських релігійних об'єктів.

3. Розвиток спеціальних туристичних програм для паломників. Такі програми можуть включати в себе відвідування релігійних об'єктів, участь у богослужіннях та релігійних обрядах.

Розвиток релігійного туризму в Україні має ряд переваг. Це може сприяти:

- економічному розвитку країни. Релігійний туризм може стати важливим джерелом доходу для України;

- підвищенню рівня обізнаності про українську культуру та історію. Релігійні об'єкти є важливими історичними та культурними пам'ятками, які розповідають про історію України та її релігійну культуру;

- пропаганді толерантності та міжрелігійного діалогу. Релігійний туризм може сприяти розумінню між представниками різних релігій, конфесій.

Україна має всі можливості і потенціал для того, щоб стати одним із провідних напрямків релігійного туризму у світі. Завдяки своїй різноманітній релігійній спадщині і численним пам'яткам, країна може привернути увагу світової спільноти і забезпечити стабільний розвиток своєї туристичної індустрії.

3.2. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії релігійного туризму в Україні

Війна в Україні завдала значних збитків індустрії туризму, у тому числі і релігійного туризму. Багато релігійних об'єктів були пошкоджені або знищені, а туристичне обслуговування в зонах бойових дій було повністю зупинено.

Після закінчення війни перед Україною постає завдання відновлення індустрії релігійного туризму. Це завдання є складним, але є ряд шляхів, які можуть допомогти його реалізувати.

Один із найважливіших напрямів відновлення індустрії релігійного туризму – це відновлення пошкоджених або знищених релігійних об'єктів. Це завдання потребує значних фінансових ресурсів, які можуть бути залучені за рахунок міжнародної допомоги, державних інвестицій та приватних пожертвувань.

Особливу увагу слід приділити відновленню таких релігійних об'єктів, які мають важливе історичне та культурне значення. Наприклад, це такі об'єкти, як Софійський собор у Києві, Києво-Печерська лавра, Собор Св. Юра у Львові та інші.

Інший важливий напрямок відновлення індустрії релігійного туризму – це розвиток туристичної інфраструктури в зонах, де розташовані релігійні об'єкти. Це включає в себе створення комфортних умов для проживання і харчування туристів, а також розвиток транспортних зв'язків. У цьому напрямі необхідно співпрацювати з місцевою владою та приватними підприємцями. Наприклад, можна створити спеціальні туристичні маршрути, які включатимуть відвідування різних релігійних об'єктів.

Також важливо проводити активну маркетингову діяльність, спрямовану на просування України як туристичного напрямку. Для того щоб успішно просувати українські релігійні туристичні продукти на

міжнародному ринку, необхідно використовувати ефективні маркетингові стратегії:

1. Перш за все, необхідно провести детальне дослідження цільової аудиторії. Розуміння потреб і очікувань туристів, які цікавляться релігійним туризмом, допоможе визначити ключові аспекти, які слід включити в маркетингову стратегію. Наприклад, деякі туристи можуть бути зацікавлені у паломництвах до святинь, тоді як інші можуть шукати релігійні тури з акцентом на культурні та історичні аспекти. Тому, розроблення різних релігійних туристичних програм, які задовольнять ці потреби, є важливим кроком в просуванні українських релігійних туристичних продуктів.

2. Наступним кроком є створення привабливого бренду. Брендування українських релігійних туристичних продуктів допоможе залучити увагу потенційних туристів і розрізнити їх від конкурентів. Важливо використовувати національні символи та елементи у дизайні, щоб підкреслити автентичність та унікальність українських релігійних об'єктів. Крім того, створення привабливого логотипу та слогану допоможе зміцнити ідентичність бренду.

3. Ефективна онлайн-присутність є ще одним важливим аспектом просування українських релігійних туристичних продуктів на міжнародний ринок. Створення якісного, інформативного веб-сайту з інформацією про релігійні об'єкти, програми туристичних маршрутів, розклади і ціни, допоможе залучити більше клієнтів. Також важливо мати активну присутність у соціальних мережах, де можна розміщувати фотографії та відео з релігійних об'єктів, організовувати рекламні акції та спілкуватися з потенційними туристами.

4. Організація та участь у міжнародних туристичних виставках та конференціях є ще одним ефективним способом просування українських релігійних туристичних продуктів. Це дає можливість знайомитися з фахівцями індустрії, встановлювати контакти з туроператорами та

агентствами з усього світу, а також презентувати свої продукти. Такі заходи допоможуть залучити більше уваги до українського релігійного туризму та збільшити кількість туристів.

5. Співпраця з місцевими туроператорами і турагентствами також, на нашу думку, може бути корисною для просування українських релігійних туристичних продуктів. Вони мають великий досвід у роботі з туристами та можуть забезпечити професійну організацію туру до релігійних об'єктів. Співпраця з такими партнерами допоможе залучити більше клієнтів і побудувати позитивну репутацію українського релігійного туризму.

У цьому напрямі також можна співпрацювати з посольствами та консульствами України за кордоном.

Крім того, необхідно підвищувати рівень обізнаності про релігійний туризм в Україні. Це можна зробити шляхом проведення освітніх заходів, таких як семінари, тренінги, воркшопи. Сучасні інформаційні технології можуть відіграти важливу роль у просуванні українських релігійних туристичних продуктів на міжнародний ринок. Деякі з можливих застосувань технологій включають:

1. Веб-сайт та електронна комерція: Створення веб-сайту, присвяченого українським релігійним туристичним місцям, їх історії, культурі та традиціям. На сайті можна розмістити фотографії, відео, віртуальні тури та інші інтерактивні матеріали, що допоможуть потенційним туристам отримати більш детальну інформацію про місця, які вони можуть відвідати. Також можна створити можливість онлайн-бронювання та продажу квитків на екскурсії та інші послуги.

2. Соціальні медіа. Використання популярних соціальних медіа платформ, таких як Facebook, Instagram, TikTok, Twitter та YouTube для просування українських релігійних туристичних продуктів. Створення привабливих інформаційних матеріалів, фотографій та відео, які можна поширювати через соціальні мережі, допоможе залучити увагу

потенційних туристів та збільшити свідомість про українські релігійні місця.

3. Віртуальна реальність (VR) та доповнена реальність (AR): Впровадження VR та AR технологій, які дозволяють користувачам відчути себе "присутніми" у релігійних місцях, навіть якщо вони знаходяться далеко від них. Це може включати віртуальні тури, інтерактивні екскурсії та інші досвіди, що допоможуть потенційним туристам краще зрозуміти та оцінити українські релігійні місця.

4. Мобільні додатки. Розробка мобільних додатків, які надають користувачам доступ до інформації про українські релігійні місця, а також навігаційні та інші корисні функції. Наприклад, додатки можуть надавати розклади богослужінь, інтерактивні карти, рекомендації щодо місцевих ресторанів та готелів, а також можливість залишати відгуки та рейтинги.

5. Інтернет-маркетинг. Використання різних інтернет-маркетингових стратегій, таких як пошукова оптимізація (SEO), контент-маркетинг, електронна реклама та інші, для просування українських релігійних туристичних продуктів. Це може допомогти залучити більше уваги до цих продуктів у міжнародному масштабі та збільшити кількість потенційних туристів, які зацікавлені в їх відвіданні.

У цьому напрямі можна співпрацювати з громадськими організаціями, які займаються розвитком туризму.

Застосування цих заходів допоможе відновити індустрію релігійного туризму в Україні і зробити її привабливою для туристів з усього світу.

Ось деякі конкретні приклади того, як можна відновити індустрію релігійного туризму в Україні:

- В Україні є багато стародавніх церков і монастирів, які є об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Ці об'єкти можна використовувати для створення туристичних маршрутів, які будуть цікаві як для українських, так і для іноземних туристів.

- Україна є батьківщиною багатьох релігійних свят і фестивалів. Ці заходи можна використовувати для популяризації України як туристичного напрямку.

- Україна є багатонаціональною країною з різноманітними релігійними традиціями. Це можна використовувати для створення туристичних маршрутів, які будуть представляти різні релігії України.

Таким чином, відновлення індустрії релігійного туризму в Україні є важливим завданням, яке може сприяти економічному розвитку країни і зміцненню її міжнародного авторитету.

Висновки

Релігійний туризм є одним із найстаріших видів туризму, який залучає мільйони людей з усього світу. Релігійний туризм в сучасному світі відіграє важливу роль як з економічної, так і з культурної точки зору. Він привертає мільйони паломників з усього світу, які шукають духовного зростання, покаяння, спокій та розуміння своїх релігійних корінь. Релігійні місця, такі як святині, монастирі, храми та мечеті, стають не лише об'єктами поклоніння, але і туристичними атракціями, що сприяють розвитку місцевого туристичного бізнесу. Крім того, релігійний туризм сприяє збереженню та відновленню культурної спадщини, а також сприяє міжрелігійному діалогу та взаєморозумінню між різними культурами.

В Україні релігійний туризм має великий потенціал, оскільки країна має багату історію та культурну спадщину, пов'язану з релігією. Однак, розвиток релігійного туризму в Україні супроводжується низкою проблем, які потребують уваги та вирішення.

Однією з основних проблем є недостатнє фінансування та підтримка з боку держави. Багато храмів, монастирів та інших релігійних об'єктів потребують реставрації та збереження, але часто вони залишаються без належної уваги через відсутність коштів. Держава повинна приділити більше уваги розвитку релігійного туризму, виділяючи кошти на реставрацію та збереження цих об'єктів.

Ще однією проблемою є недостатня інфраструктура для релігійних туристів. Багато місць паломництва не мають належного рівня комфорту та зручностей для відвідувачів, або туристи стикаються із занадто високими цінами. Необхідно розвивати інфраструктуру, включаючи готелі, ресторани, транспортні маршрути та інші зручності, аби забезпечити комфортне перебування релігійних туристів.

Також, проблемою є недостатня реклама та маркетингова підтримка релігійного туризму в Україні. Багато потенційних туристів не мають

достатньої інформації про релігійні об'єкти та маршрути в Україні. Для привернення більшої уваги до релігійного туризму необхідно проводити маркетингові кампанії, організовувати виставки та фестивалі, а також використовувати Інтернет та соціальні мережі для просування релігійного туризму.

В Україні є великий потенціал для розвитку релігійного туризму. Країна має багату історію та культурну спадщину, пов'язану з релігією, яка привертає багатьох туристів. Наприклад, Львів є відомим центром католицького туризму, а Київ – центром православного туризму. Крім того, Україна має численні паломницькі місця, такі як Софія Київська, Кирилівська церква, Почаївська Лавра, численні монастирські комплекси тощо. Розширення релігійного туризму може приносити значний економічний прибуток для країни. Він стимулює розвиток готельної і ресторанної галузей, транспортного сектору та інших супутніх послуг. Крім того, релігійний туризм сприяє збереженню та промоції культурної спадщини країни.

Отже, розвиток релігійного туризму в Україні є перспективним, але потребує уваги та інвестицій з боку держави. Необхідно виділити кошти на реставрацію та збереження релігійних об'єктів, розвивати інфраструктуру для туристів та проводити маркетингові заходи для привернення більшої уваги до релігійного туризму. Зростання релігійного туризму сприятиме економічному розвитку країни та збереженню культурної спадщини народу України.

Список використаних джерел

1. Божук Т. І. Класифікація релігійного туризму. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 4. С. 81-86.

2. Божук Т. І. Поняття, функції та завдання релігійного туризму. Вісник *Львівського університету. Серія географічна*. 2010. Вип.38. С.37-44.

3. Божук Т. І. Формування релігійно-туристичної індустрії. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 14. С.132-136.

4. Бордун О. Ю., Шуманська Ю. П. Сучасний стан і перспективи розвитку в Україні європейського паломницького Шляху Святого Якова. *Географія та туризм*. 2014. Вип.28. С.131-139.

5. Бордун О. Ю. Теоретичні та прикладні засади дослідження релігійних та паломницьких потоків України. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 23. С.73-81.

6. Борисова О. В., Гринюк Т. А. Релігійний туризм у контексті традицій духовного життя населення України. *Туризм в Україні: виклики та відновлення*: Матеріали Міжнар. туристичного форуму (м. Київ, 21-22 березня 2023 р.). К.: КНЕУ, 2023. 337 с. С. 75-79.

7. Боровець З. Прочанський рух як метода формування християнського світогляду. *Матеріали Архиєпархіальної науково-практичної конференції*. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/borovec.htm.

8. Гедін М. Релігійний туризм в Україні в контексті забезпечення принципів сталого розвитку туристичної індустрії. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С. 156-159.

9. Данільєва Ю. Г. Паломницький туризм в Україні: витоки, різновиди, перспективи. *Історичні записки*. 2012. Вип.36. С.73-80.

10.Загуменнова М.-М.С. Вектори розвитку релігійного туризму в Україні. Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки: Матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 21-22 травня 2020 р.). У 2-х ч. Рівне: НУВГП, 2020. Ч.2. 497 с. С.373-374.

11.Зацепіна Н.О., Станкова М. Тенденції та перспективи розвитку релігійного та сакрального туризму в Україні. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25 листопада 2022 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. 770 с. С.170-173.

12.Зеленюк Ю. О. Релігійний туризм як комунікаційний засіб виховання людської особистості. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Психологія і педагогіка*. 2013. Вип. 23. С. 88-95.

13.Інститут релігійної свободи. URL: https://irs.in.ua/p/110.

14.Клюс І. Г. Релігійний туризм: історія і сучасність. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.). Одеса: ОНЕУ, 2019. 881 с. С. 241-244.

15.Ковальчук А., Манько А. Організатори паломництва та релігійного туризму. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2013. Вип. 42. С. 170-178.

16.Ковальчук А. Формування понятійно-термінологічного апарату релігійного туризму і паломництва. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2012. Вип. 29. Ч. 2. С. 86-92.

17.Ковальчук А,, Манько А. Язичництво в Україні як потенціал для розвитку релігійного туризму. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2018. Вип. 52. С. 132-142.

18.Красільнікова О. В. Деякі питання розвитку релігійного паломництва в Україні. *Праксеологія туризму*. К.: КУТЕП, 2009. 64 с. С.60-64.

19.Кудінова Ірина. Релігійний туризм: сутність і перспективи розвитку. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С. 206-208.

20.Литвин І. Релігійний туризм в Україні (90-і рр. XX ст. - сьогодення). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки*. 2014. Вип.12. С.280-287.

21.Логвин М. М. Духовно-релігійні аспекти розвитку туризму у секуляризованому суспільстві. *Туристичний бізнес та екзистенційний пошук особистості*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3-4 квітня 2019 р.). Харків: ХДАК, 2019. 58 с. С.35-38.

22.Любіцева О. О. Про сакральне в туризмі. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С.19-21.

23.Маркіна М. І., Огородник В. В. Релігійно-паломницький туризм як перспективний напрям повоєнного українського туризму. *Туризм в Україні: виклики та відновлення*: Матеріали Міжнар. туристичного форуму (м. Київ, 21-22 березня 2023 р.). К.: КНЕУ, 2023. 337 с. С.145-148.

24.Масляк П. О. Рекреаційна географія: Навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 343 с.

25.Мацука В. Інноваційні переваги розвитку релігійного туризму для регіонів і територій. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С.281-283.

26.Миронов Ю., Нанівська А. Мотивація в релігійному туризмі. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С. 41-43.

27.Миронов Ю. Б. Спеціалізований туризм: Навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2023. 192 с.

28.Миронов Ю. Б., Миронова М. І. Стан і тенденції розвитку халяльного туризму у світі. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика*: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 27-29 жовтня 2021 р.). Львів: ЛТЕУ, 2021. 202 с. С. 32-38.

29.Миронов Ю. Б. Філософські мотиви паломництва Шляхом Святого Якова. *Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Умань, 30-31.10.2019 р.). Умань: Візаві, 2019. 350 с. С. 247-249.

30.Миронов Ю.Б. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії туризму в Україні. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2023. Вип. 71. С. 64-68.

31.Миросєді О. Релігійний та паломницький туризм в Україні й світі: сучасний стан і виклики. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С.247-249.

32.Москвічова О. Святковий релігійний туризм: новий напрямок у туріндустрії. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С. 249-252.

33.Мошура Д. А., Гірняк Л. І. Специфіка релігійного туризму. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика*: Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 31 жовтня - 1 листопада 2018 р.). Львів: ЛТЕУ, 2018. 342 с. С. 108-111.

34.Нагірняк А. Паломництво та релігійний туризм: характерні риси та особливості. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-91.

35.Недавня О. Релігієзнавчий туризм. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/nedavnya3.htm.

36.Панченко С. А. «Ходіння на прощу» як домінуюча цінність спокутування у православних паломників. *Наукові записки Київського*

університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. 2011. Випуск 11. С.309-318.

37.Патійчук В. О., Якубович Р. П. Релігійно-паломницький туризм як один із чинників регіонального розвитку економіки України. *Актуальні проблеми регіональних досліджень*: Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 11-12 грудня 2017 р.). Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017. С.74-78.

38.Сайчук В. С. Методичні аспекти суспільно-географічного дослідження релігійного туризму. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. 2 (70). С. 59-65.

39.Сапєлкіна З. П. Релігієзнавчий туризм в Україні. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/sapelkina.htm.

40.Сергійко В. Ф. Свобода совісті – правова гарантія розвитку паломницького туризму. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*. 2011. Вип. 11. С. 208-221.

41.Сковронська В. Застосування маркетингових технологій на сакральних об'єктах міжнародних туристичних маршрутів. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С. 283-286.

42.Статистичні звіти Міністерства культури України. URL: https://mkip.gov.ua/content/statistika-kreativnih-industriy.html.

43.Тарасова В. В., Ковалевська І. М. Статистичне дослідження організації релігійного туризму в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 51. С. 324-330. URL: https://doi.org/10.32843/infrastruct51-52.

44.Тарасова В., Ковалевська І. Сутність і значення сакральних категорій в туризмі. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С.16-19.

45.Хетагурова Д. О. Світові тенденції розвитку релігійного туризму. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.). Одеса: ОНЕУ, 2019. 881 с. С.359-362.

46.Ціватий В. Релігійний туризм і туристична дипломатія в умовах глобалізаційних процесів XXI століття: міжнародний та інституціональний дискурси. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С. 254-258.

47.Чередниченко А. О. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 226-232.

48.Чміль О., Чміль В. Релігієзнавчі мандрівки та релігійний туризм. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/chmil.htm.

49.Шалун К. М. Сучасні перспективи розвитку паломницького туризму в Україні. *Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: людинорозмірність, духовність, партнерство, кооперація*: Матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 1 листопада 2016 р.). Полтава: ПУЕТ, 2016. 231 с. С. 212-215.

50.Яроцький П. Л. Філософський аспект паломницького (релігійного) туризму в Україні. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*. 2008. Вип.5. С.123-133.

51.Язикова Е., Шамара І. П Україні. *Сакральне та туризм*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 квітня 2023 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2023. 325 с. С. 265-267.

52.Myronov Y., Myronova M. World's Halal Tourism Development Trend. *Sustainable Development – Regional and Local Dimensions 2023*: The 3rd International Conference (Warsaw, May 31, 2023). Warsaw: Warsaw University of Life Sciences, 2023. 52 p. pp. 27-28.

53.Oficina de Acogida al Peregrino. Statistics. URL: https://oficinadelperegrino.com/en/statistics/.